

Al voltant del servei bibliotecari a zones rurals: tres oportunitats de canvi

Maite Comalat, Lourdes Reyes

RESUM: *Les autores del llibre Els serveis bibliotecaris en les zones rurals: una proposta d'actuació viable fan un breu repàs a les idees principals de la seva obra. Els elements que cal tenir en compte a l'hora de dissenyar un servei que cobreixi les necessitats específiques del món rural són tres: l'estructura del sistema de lectura pública, la facilitat d'accés a la informació i les possibilitats que ofereixen les noves tecnologies. El paper dels bibliotecaris ha de ser el d'impulsors, dissenyadors i productors de serveis d'informació, formació i lectura.*

Les autores d'aquest article acabem d'elaborar un document,¹ l'objectiu inicial del qual era dissenyar un servei de biblioteca pública que cobrés aquelles necessitats que el món rural té pel que fa a informació, formació –inicial i continuada– i lectura. L'estudi s'emmarcava, doncs, en les funcions bàsiques que es planteja actualment la biblioteca pública i havia d'intentar anar més enllà dels serveis que actualment s'ofereixen a aquests municipis –el bibliobús, en alguns casos, i en d'altres, algunes mal anomenades biblioteques, ja que normalment es tracta de col·leccions de llibres recollits més o menys a l'atzar i més o menys ordenats. La imminent publicació d'aquest document ens ha fet difícil seleccionar una informació sempre parcial, per la limitació de pàgines que suposa la col·laboració en una revista, de tot allò que hem après en el procés de recollida de dades i en l'elaboració de propostes finals incloses en aquell document. Aquells que vulguin conèixer més a fons les propostes concretes que hem elaborat, els materials creats per a la recollida d'informació và-

Maite Comalat, Lourdes Reyes. Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona

Article rebut el juny de 2000

1. Maite Comalat; Lourdes Reyes, *Els serveis bibliotecaris en zones rurals: una proposta d'actuació viable* (Barcelona: Diputació, 2000), (Documents de treball per a la biblioteca; 1).

lids per a l'elaboració d'un estudi similar en d'altres poblacions, o bibliografia més específica sobre el tema podran fer-ho a partir de la consulta de l'estudi final. Donat que aquest ja oferia aquesta informació, hem cregut interessant presentar aquí algunes reflexions que, com a professionals en diferents camps de treball, és important que ens plantejem, ja que condicionen i orienten el servei que volem i hem d'oferir.

1. INTRODUCCIÓ

Durant tres anys hem estat realitzant un estudi que tenia com a objectiu fonamental elaborar una proposta d'un model bibliotecari per als municipis de menys de 3.000 habitants. L'estudi, que ara ja és a la impremta, ha acabat essent una proposta més àmplia que defineix els elements a tenir en compte a l'hora de garantir l'èxit del servei i el disseny dels serveis bàsics que aquest ha d'oferir si volem afavorir la igualtat d'oportunitats i la democratització de la cultura, objectius bàsics de qualsevol actuació inserida en l'àmbit de la biblioteca pública.

Després de l'aproximació a aquesta realitat a partir d'uns qüestionaris a tots els municipis i entrevistes a una mostra representativa de la seva població i dels seus responsables polítics, el resultat no ha estat, tal i com es presentava en els objectius, un model únic, ja que l'anàlisi de les diverses realitats no permetia fer una proposta estàndard per a tots els municipis que tenien com a única característica comuna una població menor de 3.000 habitants. L'estudi dóna, doncs, unes pautes i fa unes propostes d'actuació a partir de les quals cada municipi, o cada grup de municipis mancomunats per a aquest servei o, fins i tot, cada comarca, un cop ha establert les seves prioritats d'actuació i els seus objectius, pot definir un servei bibliotecari adaptat a les seves necessitats. I parlem de biblioteca en el sentit més ampli del terme, entenent que aquesta tindrà característiques ben diverses en funció del seu disseny, posant més èmfasi en els serveis que ha d'oferir i en els recursos que aquests impliquen, que en l'espai a partir del qual es dóna el servei.

A continuació presentem algunes reflexions a què hem pogut arribar a partir del coneixement proper i divers de la realitat rural a la província de Barcelona, adquirit a partir del treball de camp en els municipis, i que hem concentrat en tres aspectes bàsics a tenir presents en el moment de plantejar-se qualsevol intervenció en l'àmbit de la biblioteca pública a les portes del segle XXI.

2. TRES ELEMENTS BÀSICS EN EL MOMENT DE DISSENYAR SERVEIS BIBLIOTECARIS PER A LES ZONES RURALS

En iniciar el treball i també en el moment de concloure'l, teníem clars tres elements que havien d'estar a la base de qualsevol plantejament final:

- L'estructura del sistema de lectura pública, en la qual cal inserir qualsevol proposta relacionada amb els serveis de biblioteca pública.
- La facilitat d'accés a la informació com a element prioritari, en primera instància, per tal d'assegurar l'equilibri entre el món rural i el món urbà.
- Les noves tecnologies com a vehicle de transmissió i intercanvi d'informació sense limitacions econòmiques, temporals i espacials.

Aquests tres elements, estretament lligats al desenvolupament actual de la biblioteca pública en el nostre país, són diferents cares d'una mateixa moneda i, per això, difícilment indestruïbles. Tots tres, individualment, són oportunitats que fins fa poc encara estaven per desenvolupar en el nostre entorn. Actualment la suma d'aquests permet aconseguir un creixement exponencial d'aquestes oportunitats i perfilar unes possibilitats reals de serveis de qualitat per a les àrees rurals.

2.1. L'estructura del sistema de lectura pública

La població en general, i no tan sols la de les àrees rurals, té un desconeixement important de *l'estructura bibliotecària* que li impedeix canalitzar correctament les seves demandes d'informació i, alhora, repercuteix en una deformació del servei cap a tasques que són les més comunes, les més utilitzades, però no les úniques que pot desenvolupar. Aquesta expectativa baixa o equivocada, que està essent difícil de reconduir a les grans ciutats, on ja s'han creat infraestructures prou representatives de les possibilitats i reptes que es planteja la biblioteca pública ara, és encara més desdibuixada en les àrees rurals. En aquestes, la visió d'un servei bibliotecari està encara molt relacionada amb els infants i les seves tasques escolars que solucionen les seves necessitats d'informació, de formació i de lectura a partir de recursos no sempre suficients i sempre molt per sota d'allò que creiem que es podria oferir, ara, des d'un servei bibliotecari.

Des d'aquesta perspectiva, creiem que cal emprendre accions en dues direccions. D'una banda, és fonamental la difusió del sistema de lectura pública com a primer pas per a l'aprofundiment, la canalització i l'explotació dels recursos d'informació, formació i lectura ja existents en el territori. En un futur, esperem que no gaire llunyà, qualsevol ciutadà català disposarà d'una biblioteca digna a una distància raonable de casa seva. Cal entretant, però, una formació d'usuaris en el coneixement de l'estructura i els serveis que cadascuna de les peces del sistema pot oferir-los. Aquests mateixos serveis, a més, podran desenvolupar les seves tasques amb més possibilitats i amb una màxima garantia d'èxit a partir del coneixement les necessitats dels seus usuaris sigui quina sigui la seva situació geogràfica. En aquest sentit, no podem oblidar el paper que, a partir de la Llei del sistema bibliotecari del 1993, han de jugar les centrals comarcals, malgrat que aquest vessant encara es troba, en la majoria de casos, molt poc desenvolupat.

D'altra banda, qualsevol servei que es pugui dissenyar ha de poder comptar amb el suport de tot el sistema. Òbviament, com queda reflectit a la Llei abans esmentada, aquesta és l'única possibilitat de poder oferir serveis de qualitat per a tothom. Si no, quina mena de servei bibliotecari poden oferir municipis que disposen de pressupostos municipals totalment insuficients per a la seva gestió? Dins de la lògica d'aquesta estructura, el bibliobús se'ns presenta com una bona solució per a alguns aspectes, però té dificultats a l'hora de cobrir altres serveis que considerem bàsics i que requereixen una assiduïtat que el bibliobús no pot assegurar. La formació d'usuaris, la recerca d'informació a mida amb temes d'interès local, el foment de la lectura entre adults o la mateixa modificació d'expectatives, de què parlàvem ara fa un moment, són bons exemples de les limitacions que presenta el bibliobús. Aquests serveis, que actualment no s'estan oferint, cal que es formulin a partir de les demandes que actualment molts usuaris dirigeixen cap a altres serveis no bibliotecaris i de totes aquelles necessitats que com a bibliotecaris reconeixem, però que els ciutadans no manifesten.

D'altra banda, a més a més del bibliobús, la biblioteca central comarcal o la biblioteca urbana existeixen ja, o existiran aviat, per a garantir l'accés als recursos que ofereixen a tots els seus usuaris, entre els quals s'inclouen els habitants d'àrees rurals. És per això, que el servei que es proposa parteix d'aquesta estructura ja existent i l'amplia cobrint aquells buits que provoca, inevitablement, el desconeixement de les particularitats i de les necessitats més específiques d'aquest públic. El servei bibliotecari es converteix així en un punt d'accés a la informació, podent

dissenyar, per exemple, una pàgina web que reculli tots aquells elements informatius que un estudi d'usuaris previ haurà detectat com a necessaris; en un canal de foment de la formació continuada a partir de materials específics adquirits en funció d'uns perfils determinats; en un mitjà de transmissió de la cultura i la lectura, ampliant una oferta moltes vegades molt minsa i creant eines per a acostar el plaer de la lectura a col·lectius que han anat empobrint les seves lectures per la manca d'actualització i de coneixement de noves ofertes editorials. El servei, a mesura que arrela, podrà anar més enllà i créixer en la direcció que el seu entorn li indiqui, arribant a tenir un local propi o no, una persona que s'hi dediqui exclusivament o un bibliotecari itinerant compartit per diferents municipis mancomunats per a aquest servei, com ho estan per a d'altres, o depenent de la central comarcal. Es tracta, en definitiva, d'anar creant serveis a mesura que les demandes es concretin i no de crear grans infraestructures que ningú acaba de saber exactament perquè serveixen, ni on aniran a parar. Només el pas lent però ferm des de l'actuació concreta a cada municipi i el desenvolupament del sistema de lectura pública en els serveis que la Llei preveu poden determinar i dimensionar un servei bibliotecari de qualitat en les zones rurals.

2.2. La informació

Un altre dels factors que apareix com a fonamental en el desenvolupament de qualsevol servei bibliotecari és el propi producte, la *informació* i les necessitats de formació que genera el seu ús. Aquesta ha passat a ser un dels factors fonamentals en la societat actual i, a més, ho és des dels nivells més bàsics. Recollint paraules de Fabricio Caivano a la conferència inaugural de les Terceras Jornadas sobre “Biblioteca pública y políticas culturales”, organitzades a Barcelona per la Fundación Bertelsmann el 29 i 30 de maig del 2000, podem dir que ens trobem en la societat de l'aprenentatge, en la qual les diferències socials s'estableixen, entre d'altres factors, per les possibilitats d'accés a la informació. Cada vegada és més gran la quantitat d'informació que circula i, per tant, més difícilment localitzable. Els canals de comunicació d'aquesta es diversifiquen i això implica el domini d'uns procediments que cal aprendre. Una part de la societat –nens i nenes i joves– ha pogut formar-se per a utilitzar aquestes eines d'accés i per tant, ha après a informar-se, tot i que les necessitats d'informació en aquestes edats sempre han estat molt vinculades a la seva vida acadèmica. La gran majoria de la població,

però, no ha tingut aquesta formació inicial i, per tant, desconeix, no tan sols com moure-s'hi, sinó fins i tot l'existència d'aquests nous canals. Òbviament, aquesta incapacitat, individualment, pot portar a conseqüències més o menys importants, però col·lectivament, com és el cas de les zones rurals, pot portar a restar al marge de circuits de productes que potser els impliquen –normes, legislació, ajuts...– i, per tant, a desaprofitar oportunitats. En aquest sentit, cal trencar la inèrcia de treballar com sempre s'ha fet i veure en la recerca i ús de la informació una eina de canvi.

El servei bibliotecari que proposem ha d'aproximar i fer accessible la informació, perquè se'n pugui gaudir d'una manera senzilla i clara, creant eines pensades per a usuaris individuals que formin part d'un mateix segment de població que respon a situacions diverses –edat, sexe, situació laboral, nivells de formació...– i per a usuaris col·lectius que funcionen com a motor de la vida de cadascun dels municipis –la mateixa Administració municipal, les associacions, les empreses locals... Si aconseguim això, planificant un servei adaptat a les necessitats de la població, aconseguirem que el circuit de la informació s'ampliï fins arribar a tots els ciutadans del nostre territori, sense deixar de banda aquells que viuen en els municipis més petits. De la mateixa manera que és fonamental que qualsevol habitant d'un municipi conegui a quins serveis i a través de quines eines pot accedir a una informació concreta o quina biblioteca respondrà la seva demanda, és igualment important que la cooperativa agrícola local conegui un programa europeu d'ajut a aquesta mena d'organitzacions. No oblidem que amb això, l'únic que fem és reconèixer un dels drets de l'home més poc conegut i del qual la biblioteca pública n'és el fruit més clar: el dret a la informació.

La transmissió de la informació no és unidireccional i, per tant, el servei bibliotecari ha de garantir la presència en aquest circuit de la informació que es genera en cadascun d'aquests municipis contribuint, així, a la seva projecció. Un dels objectius del servei ha d'ésser la creació d'uns canals de transmissió que garanteixin la renovació i actualització constant d'aquesta informació i, per tant, la seva disponibilitat i accessibilitat.

Paral·lelament, el servei ha d'orientar-se a donar resposta a altres necessitats que neixen d'una situació particular que es viu en molts d'aquests municipis. Algunes poblacions rurals estan, en aquests moments, rebent una gran quantitat d'habitants que trien aquests municipis com a lloc de residència. El servei bibliotecari hi juga un paper fonamental com un recurs per a poder aplegar els interessos dels uns i els altres afavorint, així, la seva integració i l'enriquiment mutu.

La informació que necessiten els habitants d'un municipi passa, necessàriament, per una informació local però, també, per una informació supralocal —a través dels consells comarcals i les diputacions— que es pot oferir d'una manera generalitzada. En aquest sentit, és imprescindible la col·laboració també amb aquestes institucions per tal de poder orientar l'usuari i afavorir un accés homogeni i fàcil a la informació. La central comarcal ha d'assumir el paper d'organització de recursos i de planificació de serveis a partir del contacte real i constant amb els habitants d'aquestes zones i la creació de vies de comunicació que afavoreixin aquest intercanvi d'informació per a planificar serveis vàlids per als col·lectius amb les mateixes necessitats. Per reforçar aquesta idea, si ens remetem a la realitat existent, constatem que els precaris recursos existents a les zones rurals s'aboquen a necessitats vitals per al municipi i els seus habitants —enllumenat, aigua, manteniment de camins, etc. Aquesta anàlisi ens torna a dur, doncs, a la necessitat d'oferir aquests serveis d'informació, formació i lleure d'una manera centralitzada. Una altra possibilitat, ja mencionada anteriorment, és la mancomunitat del servei, experimentada amb d'altres camps —per exemple, seguretat, sanitat...—, i que demostra ser una bona via i, segurament, l'única a l'hora d'oferir un servei de qualitat per a tots els usuaris. Cal, doncs, aprofitar aquestes col·laboracions creades per a dur a terme altres projectes i garantir, així, l'optimització dels recursos i la seva qualitat.

Per tancar aquest punt, cal constatar que, en molts casos, el servei que proposem no haurà de crear informació, sinó donar accés a les eines que moltes administracions públiques i d'altres agents d'informació ja han creat. A més a més, aquestes milloren dia a dia. Això significa que serà més una tasca de recerca i d'organització de recursos ja existents que no pas la creació de nova informació. El treball de creació serà només a partir dels buits detectats, creant noves eines o bé enriquint les existents amb el toc de territorialitat indispensable.

A partir d'aquesta fluïdesa en l'accés i l'ús de la informació, aconseguirem que les zones rurals puguin participar activament en una societat que ens obliga a mantenir-nos formats en àrees especialitzades cada vegada més canviants. Aquesta formació permanent passa pel coneixement dels recursos existents per a dur-la a terme i també per la capacitació per a fer-la autònomament.

2.3. Les tecnologies

Un tercer element vinculat directament amb el servei bibliotecari, tant a les àrees rurals com a les zones urbanes, són les noves possibilitats que les *tecnologies* obren en la comunicació de tots els habitants i que en aquests municipis pren una especial rellevància en la mesura que permeten acostar la informació a totes les persones que poden necessitar-la. En aquest punt el servei bibliotecari, entès com a servei i no necessàriament com a local, s'ha d'avançar a aquestes necessitats i ha de col·laborar a promoure l'esperit crític i investigador de totes les persones que té a l'abast. Les noves tecnologies i per tant, Internet, han de permetre que millori la comunicació entre tots els serveis i els usuaris. En aquest sentit, les tecnologies ofereixen la possibilitat real de trencar amb la marginació que produeix o que ha produït fins ara, el fet d'estar físicament allunyat dels principals nuclis de decisió, ja que permeten una fluïdesa en la transmissió d'informació impensable fa només uns anys.

“Les tecnologies de la informació i la nova realitat social afebleixen la imatge de la biblioteca pública entesa com una col·lecció de documents físicament situada en un espai, aïllada de la seva realitat i, en canvi, potencien que la biblioteca pública esdevingui un punt d'accés, una finestra a la informació per a tots els ciutadans”.² És a partir del que significa aquesta oportunitat de les tecnologies de la informació, que cal pensar en un disseny de serveis basat en l'ús d'aquests instruments com a vehicle de transmissió de dades, i en la possibilitat de fer arribar a tothom les eines necessàries per a dominar els procediments mínims necessaris per a utilitzar-los.

Així doncs, la biblioteca no tan sols ha de formar els usuaris en l'ús i la consulta de noves fonts d'informació, sinó que ha de poder oferir els seus serveis aprofitant aquestes noves vies. Els serveis de referència a distància, pàgines web amb informació actualitzada, accessibilitat a catàlegs col·lectius, entre d'altres, són serveis que la biblioteca pot i ha d'oferir, i que els usuaris han de saber utilitzar. En una societat en la qual la informació creix en una proporció que difícilment podem assumir, el servei bibliotecari ha de desenvolupar, via telemàtica, els serveis dirigits a fer accessible aquesta informació. La biblioteca pren així, ara més que mai, el paper de medidora tractant els recursos informatius i facilitant eines que donin accés a la informació immediata en qualsevol su-

2. Ester Omella; Ernest Abadal, “Política local d'informació i biblioteca pública”, *Item*, núm. 24 (gen.-juny 1999), p. 13.

port i ubicada en qualsevol lloc. El contacte personalitzat amb els usuaris ha de permetre conèixer quina informació és necessària i poder desenvolupar serveis que s'adeqüin a aquestes necessitats.

La biblioteca té, doncs, dos reptes en aquest camp. En primer lloc, haurà de formar els usuaris perquè puguin utilitzar els recursos i els serveis que els han de permetre accedir a informació remota i que poden millorar la seva qualitat de vida i la seva formació. En segon lloc, haurà de desenvolupar aquestes eines informatives i haurà de generar alternatives als serveis que, d'una manera tradicional, s'han anat oferint. Les àrees rurals són una bona oportunitat per a desenvolupar nous serveis, basats en les tecnologies de la informació, i posar a l'abast dels usuaris informació que és, en aquests moments, inaccessible.

3. CONCLUSIONS

Volíem compartir la nostra visió sobre les necessitats específiques del món rural i donar especial èmfasi a l'oportunitat de millorar una situació de marginació mantinguda, necessàriament, per unes dificultats de comunicació i una inexistència de xarxes d'abastiment d'informació que ara semblen trobar-se en vies de solució. No creiem que la responsabilitat i les habilitats per a resoldre aquesta situació històrica estiguin, només, en mans de les persones que hi treballen directament, sinó també de tots aquells professionals que des de diferents activitats –com a productors d'informació, com a bibliotecaris en centres especialitzats, com a referencistes en àrees més o menys generals...– poden contribuir a incloure el món rural com a usuari real dels productes que elaboren, dels serveis que gestionen, de la informació que creen o recullen. A partir de la definició de Castells³ sobre la societat informacional, en la que “uno de los rasgos claves es la lógica de interconexión de su estructura básica” cal trobar “las condiciones para que determinado medio social o conjunto poblacional se desarrolle integrado en la sociedad informacional que se está desarrollando en la sociedad de la que forma parte, y no permanezca marginado, o quede encapsulado, como un fragmento relicto de la sociedad tradicional, o se disuelva perdiendo su identidad”.⁴

3. M. Castells, *La era de la información: economía, sociedad y cultura* (Madrid: Alianza Editorial, 1997), 3 vol. ISBN 84-206-4246-0. Citat a José Luis de Zárraga Moreno, “Medio rural y sociedad de la información”, *Revista de estudios de juventud*, 48 (marzo 2000), p. 59-68.

4. José Luis de Zárraga Moreno, “Medio rural y sociedad de la información”, *Revista de estudios de juventud*, 48 (marzo 2000), p. 64.

Qui millor que els bibliotecaris pot treballar en les línies que s'apunten en aquest fragment? Com a mediadors, històrics, entre la informació i el ciutadà, creiem que ara també hem de fer nostre aquest repte, i per això cal que incloguem el medi rural dins de les estructures que creem. Per al desenvolupament d'aquestes propostes que pensem que són fonamentals per a l'equilibri del territori, hem de ser capaços de participar com a impulsors, dissenyadors i productors de serveis d'informació, formació i lectura per als ciutadans de les zones rurals.

BIBLIOGRAFIA

- Educación y biblioteca*. Año 11, nº 107 (dic. 1999). 63 p. Monogràfic sobre biblioteques rurals.
- Kurzeja, K.; Charbeneau, B. "Remote but not alone". *Computers in libraries*. Vol. 9 (4) (April 1999), p. 20-26.
- Llano, Xilberto. *La biblioteca en el medio rural: reflexiones*. Gijón: Trea, 1997. 142 p. ISBN 84-89427-80-1.
- MacDonald, Brad. "The public image of libraries and librarians as a potential barrier to rural access". *Rural libraries*. Vol. 15(1) (1995), p. 35-57.
- Omella, Ester; Abadal, Ernest. "Política local d'informació i biblioteca pública". *Item*. Núm. 24 (gen.-juny 1999), p. 13-34.
- Trapp, J. "Networking information services to support local business". *Rural libraries*. Vol. 9 (1) (1999), p. 37-44.
- Zárraga Moreno, José Luis de. "Medio rural y sociedad de la información". *Revista de estudios de juventud*. 48 (marzo 2000), p. 59-68.
- Vavrek, Bernard. "Rural information needs and the role of the public library". *Library trends*. 44(1) (summer 1995), p. 21-48.